

МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ ПОЛЕГЛИХ ВОЇНІВ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО В СУЧАСНИХ МЕМОРІАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ УКРАЇНЦІВ І ПОЛЯКІВ

Статтю присвячено виявленню на території України поховань полеглих воїнів Війська Польського, які є своєрідними місцями пам'яті, а також питанню залучення їх до сучасних меморіальних практик українців і поляків. Відзначення у 2020 р. 100-річчя польсько-українського військового союзу актуалізувало необхідність проведення спільних меморіальних заходів, під час яких здійснювалося вшанування пам'яті загиблих представників обох народів, організовувалися інформаційні кампанії для громадян обох держав з метою популяризації відомостей про спільні сторінки їхньої історії.

Ключові слова: місця пам'яті, військовий цвинтар, польські легіонери, Військо Польське, Армія УНР, Ю. Пілсудський, С. Петлюра, меморіальні заходи.

Olga Kovalevska

MEMORIAL PLACES FOR THE POLISH ARMY FALLEN SOLDIERS IN MODERN MEMORIAL PRACTICES OF UKRAINIANS AND POLES

The article is devoted to the burial sites of the Polish Army fallen soldiers discovered on the territory of Ukraine, as well as to the role of these places in modern memorial practices of Ukrainians and Poles, who turned them into peculiar places of memory. Individual researchers, historic re-enactment clubs, Polish cultural societies, etc. are now involved in research work to identify the burial sites for soldiers of the Polish and Ukrainian armies who carried out separate and joint military operations against the Bolshevik Red Army in 1920. The result of their activities was the identification and reconstruction of the burial sites of Polish soldiers in Ukraine and Ukrainian soldiers in Poland. The burial sites which have been known since the 20th century included the graves of fallen Poles who died near Zadvirya and Brody, in Lviv. The burial sites of the Polish soldiers in a separate area at the Baikove Cemetery in Kyiv are among those discovered in the early 1990s. Recently restored were graves in a village cemetery near the village of Susly in the Novohrad-Volynskyi district of Zhytomyr region in Ukraine. The lists of Polish soldiers are still being clarified. The research work is underway to study the biographies of the fallen. The commemoration of the 100th anniversary of the Polish-Ukrainian military alliance in 2020 highlighted the need for joint memorial events to honour the memory of the fallen representatives of both nations, organized information campaigns for citizens of both countries to create awareness about common history.

Key words: places of remembrance, military cemetery, Polish legionnaires, Polish Army, Army of the Ukrainian People's Republic, J. Pilsudski, S. Petliura, memorial events.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020

© Ковалевська О., 2020

21 квітня 1920 року між Польською Республікою та УНР був підписаний договір. Всупереч поширеній назві «Пакт Пілсудського-Петлюри» підписантами, насправді, були з українського боку міністр закордонних справ Андрій Лівіцький, з польського — заступник міністра Ян Домбський. Договір обумовив спільні військові дії проти більшовиків. Як наслідок — були втрати особового складу і, відповідно, поховання.

У часи панування комуністичного режиму в Україні та Польщі тема українсько-польсько-більшовицької війни та поховань загиблих була не лише забороненою, але й небезпечною.

Зміна політичної ситуації в Польщі та здобуття Україною незалежності змінили ситуацію. Нині тема пошуку поховань загиблих та вшанування їх пам'яті актуалізувалася відзначенням 100-річчя українсько-польського союзу, хоча й не набула помітного наукового резонансу.

Метою статті є висвітлення історії двох поховань, залучених до сучасних меморіальних заходів вшанування загиблих, які є важливим складником формування як польської, так і української національних ідентичностей та виховання взаємоповаги між цими народами.

У травні — червні 1920 р. на новій ділянці Байкової гори було поховано 114 легіонерів

Війська Польського, які ймовірно загинули на Броварському плацдармі на лівому березі Дніпра. До 1937 року похованнями легіонерів та пам'ятником, встановленим зусиллями Генерального консульства Польщі у Києві, опікувалось подружжя місцевих поляків Березовських. Після арешту членів родини за нібито «контрреволюційну діяльність» ділянка з могилами військових на довгі роки опинилась без опіки. За цей час могили осіли, позаростали, а пам'ятник було зруйновано. Протягом 1960–1980-х рр. на території колишньої ділянки з похованнями польських військових почали ховати цивільне населення міста.

За таких обставин на початку 1990-х рр. винайдення колишнього поховання подружжям Раубіжко стало відвертою несподіванкою. З 1992 р. опіку над могилами взяло на себе КНКТП «Згода», яке очолювали Вікторія Радік та Чеслава Раубіжко. Члени товариства спочатку очистили невелику ділянку, де колись стояв пам'ятник легіонерам. При цьому вдалось відшукати одне з автентичних поховань, позначене металевим хрестом. Від 1995 року на цій ділянці кладовища було встановлено тимчасовий хрест і стали відбуватися урочистості з приводу державних та релігійних свят Польщі, а також служби Божі за душі загиблих. У 1997 р. члени товариства «Згода» спромогли розшукати окремі частини старого пам'ятника (1935), зокрема гранітний стовпчик із зображенням вищої військової нагороди Польщі — хреста «VIRTUTI MILITARI». З цього часу пам'ятник полеглим легіонерам представляв собою поєднання частини давнього монументу з залізним хрестом, що встановила польська громада Києва.

Водночас було прийнято рішення про відновлення старого монументу на ділянці, де колись були поховані польські солдати. Автором проекту пам'ятника став варшавський архітектор Я. Скішпчик. У день 80-ї річниці незалежності Польщі, 11 листопада 1998 р., новий пам'ятник польським легіонерам було урочисто відкрито. Ксьондз Анджей Рак освятив монумент. Відновлення пам'ятника відбулось за підтримки Посольства Польщі в Україні, Генерального консульства Польщі у Києві, а також Ради охорони пам'яті битв та мучеництва, Союзу Пілсудчиків та інших інституцій і приватних осіб. Безпосередньо створенням та встановленням пам'ятника займалися польська будівельна фірма з Гданська «Польнорд» та українська каменярська фірма «Белічі».

Сучасний пам'ятник є подібним до колишнього монументу 1935 р. Водночас він містить додаткові пам'ятні таблиці, написи на яких виконані українською та польською мовами: «Тут спочивають 114 воїнів Війська Польського, загиблих в районі Києва весною 1920 року в боях, що велися за співучастю українських формувань

проти Червоної армії. Вічна їм пам'ять» (Kwatera Legionistów Polskich w Kijowie, 1998). Крім того, поруч з монументом розміщено інформативну плиту, яка повідомляє про час відтворення пам'ятника та подає відомості про сучасних опікунів поховання, тобто товариство «Згода», яке нині очолює Олег Крисін.

9 травня 2020 року, в день 100-річчя спільного польсько-українського параду на Хрещатику, представники Польщі та України вшанували пам'ять солдатів Маршала Юзефа Пілсудського та Отамана Симона Петлюри, загиблих у боротьбі проти більшовиків. Посол Польщі Бартош Ціхоцький, військовий аташе командор Мацей Наленч, представники Збройних сил Міністерства оборони України запалили свічки на могилах Легіонерів на Байковому кладовищі та під пам'ятною дошкою Отамана Симона Петлюри (100 річниця Союзу Пілсудського-Петлюри...).

15-го серпня 2020 р. на честь Дня Війська Польського відбулось покладання квітів на меморіалі у Биківні, на Дарницькому кладовищі та перед пам'ятником загиблим легіонерам на Байковому кладовищі. У заходах взяли участь працівники Посольства Республіки Польща в Україні, представники командування Війська Польського, члени двох громадських організацій: Союзу поляків України та КНКТП «Згода».

Під час відзначення 100-ї річниці українсько-польського військового союзу меморіальні заходи також мали місце в с. Сусли Новоград-Волинського району Житомирської області. Поховані там сапери 13-го батальйону 2-го саперного Канівського полку загинули 27 червня 1920 р. Опис тієї сутички був знайдений у споминах генерала Яна Едварда Ромера. Точне місце поховання 62 полеглих польських воїнів було виявлено завдяки спогадам Ядвіги Якубовської, засновниці Польського Товариства ім. Юліана Люблінського у Новограді-Волинському, оприлюдненим її онукою та теперішньою головою цього товариства Вікторією Шевченко. У тих спогадах йшлося про тривалі пошуки поховання. Врешті-решт братська могила полеглих була віднайдена на узбіччі місцевого кладовища с. Сусли. Місцеві мешканці, на очах яких більшовики добивали польських вояків, знущаючи з поранених і навіть з трупів, поховали усіх в одній могилі та встановили над нею дерев'яний хрест. Над могилою загиблого польського генерала, якого поховали окремо, пізніше місцеві селяни встановили пам'ятник з мармуру й висікли на ньому ім'я та прізвище загиблого. За радянських часів пам'ятник знищили, але таємно місцеві відновили хрест над могилою. Перше офіційне вшанування полеглих відбулось 14 червня 1994 р. у присутності мешканців села, членів польського товариства та польського консула Томаша Леонюка.

27 червня 2020 року, на день 100-ї річниці битви під Звягелем, Генеральний консул РП у Вінниці Дамян Цярцінські, разом з представниками польських організацій, вшанував пам'ять солдатів Війська Польського, котрі полягли в бою 27 червня 1920 року. Разом із поляками села Сусли та сестрами-серцянками високі гості запалили лампадки та поклали квіти до могил похованих на сільському кладовищі солдатів 1-ї Кампанії 13-го батальйону саперів 2-го саперного Канівського полку. Того дня вперше було зачитано повний список імен загиблих, встановлених Губертом Кампою, головою організації In Blessed Art. Нині опіку над цим військовим похованням здійснює мешканець Сусел Павло Кухарський (Вшанування пам'яті...). Водночас було створено спеціальну інтернет-сторінку, присвячену загиблим під Суслами: «Забуті Незабутні» (<https://niezapomniani1920.pl/>), де розміщено усі дотичні до справи поховання матеріали. Губерт Кампа та його однодумці планують найближчим часом організувати виставку, присвячену подіям сторічної давнини під Звягелем і Суслами. Організатори

планують включити до її експонатів ті, що були пов'язані з українцями, бо завдяки спогадам генерала Яна Едварда Ромера стало відомо про спільні дії польських та українських підрозділів під Звягелем. Відтак пошукова праця триває і має перспективи нових меморіальних заходів, які об'єднують зусилля українських і польських дослідників й спільнот небайдужих.

Отже, громади місцевих поляків в Україні, українські та польські установи, представники Збройних сил обох країн активно опікуються як пошуковою справою, так і завданнями опіки місць поховань польських військових. Відтворені чи заново встановлені пам'ятники відіграють у цьому важливу роль: гуртують польські громади, інформують українців про сторінки нашої спільної історії, виховують почуття поваги до тих, хто колись воював на українських теренах, захищав незалежність країни або населення від посягань загарбників. Нині українська земля зберігає їхні тлінні рештки, а існуючі пам'ятники сприяють збереженню живої людської пам'яті про них.

ДЖЕРЕЛА

1. 100 річниця Союзу Пілсудського-Петлюри. Відзначення у Києві. URL : <https://www.gov.pl/web/ukraina-uk/100-ricznica-sojuzu-pilsudski-petlura-b-kyievi>.
2. Вшанування пам'яті солдатів Польського Війська, які полягли в бою під Звягелем в 1920 році. URL : <https://www.gov.pl/web/ukraina-uk/commemoration-of-the-soldiers-memory-1920->.
3. Kwaterna Legionistów Polskich w Kijowie / Пам'ятник польським легіонерам у Києві. К. : СПУ, КНКТП «Згода», 1998.

REFERENCES

1. 100 richnysia Sojuzu Pilsudskoho-Petliury. Vidznachennia u Kyievi. [in Ukrainian]. <https://www.gov.pl/web/ukraina-uk/100-ricznica-sojuzu-pilsudski-petlura-b-kyievi>
2. Kwaterna Legionistów Polskich w Kijowie / Pamiatnyk polskym lehioneram u Kyievi. (1998). Kyiv: SPU, KNKTP "Zhoda" [in Polish].
3. Vshanuvannia pamiati soldativ Polskoho Viiska, yaki poliahly v boiu pid Zviahelem v 1920 rotsi [in Ukrainian]. <https://www.gov.pl/web/ukraina-uk/commemoration-of-the-soldiers-memory-1920->

Дата надходження статті до редакції: 08.10. 2020.